

GERECHTIGHEID
IN MONDIAAL
PERSPECTIEF

ARMOEDE: EEN ONNODIGE REALITEIT

Er zijn oplossingen voor armoede en christenen mogen meewerken om iets daarvan werkelijkheid te laten worden. Maar dat armoede op deze aarde helemaal zal verdwijnen, is een illusie. Een gesprek met econoom Roel Jongeneel (docent Wageningen Universiteit) en ontwikkelingswerker Gerard Verbeek (consultant en auteur van 'Recht in overvloed') over balanceren tussen ongezond activisme en christelijke apathie.

TEKST: DAVID SLAGER

Om met een eenvoudige vraag te beginnen: waarom is er anno 2007 – met alle techniek en kennis – nog steeds armoede in de wereld?

Jongeneel: „Als je het boek van Jeffrey Sachs leest (de bedenker van de millenniumdoelen, DS) zegt hij: 'Eigenlijk was het helemaal niet nodig geweest. Als ieder land gewoon 0,7 % van zijn bruto nationaal product (bnp) had afgestaan – een hele kleine inspanning – dan was de extreme armoede allang de wereld uit geweest.' Ik denk niet dat dit helemaal klopt, maar er zit wel een kern van waarheid in. Er wordt wel eens geklaagd over veel hulp die is mislukt, maar nog meer 'hulp' is simpelweg nooit gegeven."

Verbeek: „Ik zie een drietal punten die ten grondslag liggen aan armoede. In de eerste plaats de politiek-economische machtsverhoudingen in de wereld. In de tweede plaats de verantwoordelijkheid die bij arme landen zelf ligt, en in de derde plaats het verschil in cultuur tussen verschillende landen."

Waarom is verschil in cultuur een oorzaak van armoede?

Verbeek: „Iedere cultuur heeft zijn eigenheid en dat levert soms een enorm onbegrip op. Veel westerlingen die ik heb gesproken over andere culturen – ook binnen ontwikkelingsorganisaties –, zeggen: 'Ik snap het niet; die mensen zijn lui, traag, komen hun afspraken niet na, enzovoort'. Die observatie kan op zich waar zijn, maar ik heb moeite met het waardeoordeel. Er wordt sterk geoordeeld over wat ginds niet

klopt, maar er is weinig reflectie op het eigen goed. De grote uitdaging is om in de eerste plaats begrip op te brengen voor elkaar en naar elkaar te luisteren. En in de tweede plaats te vragen aan mensen uit die andere cultuur wat zij zien als oplossingen voor armoede. Nu eens niet onze diagnose centraal stellen, maar luisteren naar hen. Ik denk dat de antwoorden wel eens verrassend zouden kunnen zijn. Om iets te noemen: zij zullen veel meer willen opereren vanuit de gemeenschap en de historie, in tegenstelling tot onze individualistische en op de toekomst gerichte aanpak."

SAMARITAAN

Kan ik als individueel christen een bijdrage leveren aan het oplossen van het armoedeprobleem?

Jongeneel: „Praktisch gezien kun je natuurlijk in de eerste plaats betrokken zijn bij de eigen organisaties die actief zijn op het gebied van 'diaconaat op afstand'. De volgende vraag die we dan kunnen stellen is: hoé actief ben je betrokken? Een tijd geleden sprak ik iemand uit Bangladesh en die zei: 'Eigenlijk hebben we allebei een armoedeprobleem. Alleen zit het bij jullie op een heel ander vlak.' Er ligt een grote taak om een stuk apathie van christenen te verbreken."

Verbeek: „Dat vind ik een belangrijk punt. Zijn wij bereid om de armoede dichterbij te halen? Om de ontmoeting te zoeken, om de ander te laten reflecteren op ons en onze cultuur en daar zelf iets van proberen te

leren? Daar ben ik niet zo optimistisch over. We hebben het toch vaak vooral over wat er ginds mis is. Het is ook de vraag of we zelf risico's willen lopen bij armoedebestrijding. Het verhaal van de barmhartige Samaritaan vind ik wat dat betreft heel toepasselijk: hij besloot een moment stil te gaan staan om iemand te helpen, op een plek die levensgevaarlijk was. Durven wij die risico's te nemen om een ander te helpen?"

Jongeneel: „Het gedeelte van lobby & advocacy (politieke activiteit; werken aan gerechtigheid in structuren en systemen, DS) is wat dit betreft een thema waar christenen nog wel wat versterking kunnen gebruiken.

JONGENEEL: 'MET TERMEN ALS THE END OF POVERTY KUN JE BINNEN KORTE TIJD EEN VOLGENDE ILLUSIE CREËREN'

In de reformatorische hoek zie je dat er een bepaalde angst is om teveel met 'links' geassocieerd te worden. In de evangelische hoek zie je dat er veel nadruk ligt op de gevoelservaring. Beide aspecten hebben een effect op het gerechtigheidsbegrip en leiden een beetje tot hetzelfde, namelijk dat gerechtigheid met name wordt gezien als 'barmhartigheid'. Je helpt iemand die in

IN HET KORT

- OORZAKEN VAN WERELDWIJDE ARMOEDE EN ONRECHT
- DE NOODZAAK VOOR WESTERSE CHRISTENEN OM ARMOEDE 'DICHTBIJ TE LATEN KOMEN'
- MOETEN CHRISTENEN ZICH EIGENLIJK WEL BEZIGHOUDEN MET DE MILLENNIUMDOELLEN
- MOGELIJKE OPLOSSINGEN VOOR HET ARMOEDEPROBLEEM EN DE ROL VAN CHRISTENEN DAARIN

nood zit. Maar er is veel minder een besef dat gerechtigheid óók te maken heeft met structuren.”

Hoe komt het dat christenen blijbaarder minder besef hebben van het aspect dat gerechtigheid óók te maken heeft met lobby & advocacy, met wereldwijde structuren en politieke activiteit?

Verbeek: „Ik denk omdat mensen zich soms neerleggen bij het feit dat er armoede is. Maar de vraag is: is het je diepe passie, je uiteindelijke doel, dat de stroom aanvragen voor hulp vermindert? De Bijbel is idealistisch én realistisch: 'er zal onder u geen arme zijn', maar even verder: 'de armen zullen in het land niet ontbreken'. We zijn mensen, het zal ons niet lukken om armoede de wereld uit te helpen. Maar dat ontslaat ons niet van onze taak om, in afhankelijkheid van God, alles op alles te zetten om die droom waar te maken. Dat appèl herken ik in de

met een stukje professionalisering van de ontwikkelingshulp. Dat is goed, want het gaat om een uiterst serieuze opdracht en om goede besteding van belastingcenten. Tegelijk zit er een sterk maakbaarheidsdenken achter: je scheidt met dit soort doelen bepaalde verwachtingen en moet bepaalde scores halen. Het gebied waar je snel resultaten kunt halen in armoedebestrijding is Azië. En dan blijft Afrika wéér liggen. Je kunt heel gemakkelijk snel wat geven en afhankelijkheidsrelaties creëren. Op korte termijn boek je dan een succes en vervolgens ben je binnen een paar jaar weer uit een gebied weg. Wat gebeurt er dan? Met termen als 'the end of poverty' kun je binnen korte tijd een volgende illusie creëren. Dat risico zit opgesloten in de millenniumdoelen; je kunt je afvragen hoe duurzaam dit soort dingen zijn. Hoewel er een aantal goede punten inzitten, vergen échte oplossingen toch een lange adem.”

Verbeek: „Ik ben optimistischer over de millenniumdoelen, hoewel ik je zorg begrijp. Ik constateer een nieuw elan, ook onder jongeren, dat er weer een verlangen is om armoede de wereld uit te helpen. Maak het waar! En we zijn ook steeds meer aan het ontdekken dat dat consequenties heeft voor ons leven en gedrag hier. Aan de andere kant deel ik de zorg van Jongeneel dat alles, ook vanuit christelijke kring, nog te weinig wordt vertaald naar structurele hervormingen.”

WOORD EN DAAD

Is het niet de voornaamste taak van christenen om op zendingsgebied succesvol te zijn? Immers, wat heeft het voor zin om iemand in leven te houden door iemand een brood te geven en hem vervolgens voor de eeuwigheid verloren te laten gaan?

Verbeek: „Voor velen kan die vraag inderdaad beklemmen. Als je kijkt naar het verhaal waarin Jezus tien melaatsen geneest, zie je dat er maar één van die melaatsen terugkomt om God te loven voor zijn genezing. Vanuit missiologisch oogpunt zou Jezus dus een 'score' van tien procent gehaald hebben. Maar hij geneest ze allemaal, zonder voorwaarde. Allen hervinden een plek in de samenleving: een honderd procent score vanuit ontwikkelingsperspectief. Daar zit een spanningsveld. We mogen handelen vanuit een verwachting en hoop op herkenning van Gods handelen, maar dat mag mijns inziens

geen voorwaarde zijn. God gaat zijn eigen weg met mensen.”

Jongeneel: „Het is belangrijk dat er naast zendingsorganisaties ook ontwikkelingsorganisaties zijn op het gebied van gezondheidszorg, landbouw en voedsel. Dan hoeft je echt geen missionaire hoofddoelstelling te hebben. Maar het is wel belangrijk dat je je identiteit nooit verloochent. Want woord en daad zijn niet te scheiden. Je moet open kunnen zijn over de inspiratie en inhoud van je daden. Wat dat betreft zou ik kritisch zijn in het aangaan van allerlei allianties.”

Verbeek: „Hulp is nooit waardeverrij. Christenen vullen hulp in vanuit een bepaalde richting. Daarbij is het een belangrijke vraag: 'welke agenda heb ik nu eigenlijk?'. Ik denk dat je soms het woord en de daad moet scheiden. Daarbij is de daad wel identiteitsgevoel, maar er is geen automatische koppeling met zending. Neem bijvoorbeeld Afghanistan, waar 99,99 procent van de bevolking moslim is. Als jij al op voorhand zegt dat het je uiteindelijke doel is dat mensen de God leren kennen van Abraham, Isaäk en Jakob, dan kun je daar niet actief zijn. Waarom zou je in zo'n land bijvoorbeeld lobby & advocacy achterwege laten, omdat je niet wilt samenwerken met organisaties met een andere signatuur? Volgens mij kun je in zo'n geval een samenwerking aangaan op basis van gedeelde waarden.”

Zijn we als christenen lui geworden?

Jongeneel: „We moeten geen overspannen verwachtingen hebben of het idee dat we Gods Koninkrijk hier op aarde

GERARD VERBEEK

ROEL JONGENEEL

moeten vestigen. Daar zit een groot stuk vooruitgangdenken en optimisme achter waar we kritisch over moeten zijn. Aan de andere kant moeten we als christenen wel actiebereidheid hebben, zonder de gedachte dat wij het hier op aarde moeten bereiken. En in zekere zin is die er ook wel; er wordt binnen christelijke kring bijvoorbeeld veel gegeven.”

Verbeek: „Maar geven is vaak een schaamlap. God heeft recht op meer dan onze tien procent inkomsten. Ik zou willen dat christenen weer gaan zeggen: armoede is onrecht en onrecht is verkeerd, onrecht is zonde. Ik hoop dat dat een diep ingezonken besef wordt bij mensen en gaat functioneren als basisprincipe.”

Jongeneel: „Ik ben ook niet snel tevreden, maar wel een beetje wars van simplisme. Het is erg gemakkelijk om de handen op elkaar te krijgen met onliners. Maar ik vind het het belangrijkste dat iedereen, in zijn eigen positie en op zijn eigen plaats, nadenkt over welke verantwoordelijkheid hij of zij hierin heeft.”

Gerard Verbeek noemde aan het begin van dit gesprek 'oneerlijke verhoudingen in de wereld' als één van de oorzaken van armoede. Welke rol kan Nederland hierin spelen?

Jongeneel: „Ik vind dat Nederland het internationaal relatief goed doet. Wat we beloven – bijvoorbeeld het geven van 0,7 procent van het BNP – maken we ook ruim waar. Daarnaast is er de kwijschelding van schulden. Nederland heeft daar positief op gereageerd. Wat betreft de handelspolitiek ligt Nederland op de lijn van het 'liberaliseren': Nederland staat achter

het afschaffen van exportsubsidies om zo dumping en verstoring van de wereldmarkt tegen te gaan.”

Is die liberalisering van de handelsmarkt een goed idee?

Jongeneel: „Ontwikkelingslanden zullen er in eerste instantie alleen maar nadeel van ondervinden, maar op termijn is het zeker een goede ontwikkeling. Om die nadelen op korte termijn tegen te gaan, zouden armere landen de ruimte en mogelijkheid moeten krijgen om tijdelijk hun eigen markt te kunnen beschermen, zoals Europa ook altijd heeft gedaan. Ik zou daar wel voor zijn, maar ik verwacht er niet zo heel grote effecten van.”

Verbeek: „Bij een opgelegde liberalisering zouden derdewereldlanden voor een groot deel weer aan het kortste eind trekken. Dus inderdaad: ruimte om de eigen markt te beschermen, en een voorkeursbehandeling door rijke landen voor bepaalde producten. Maar ik vrees dat er weer nieuwe protectionistische maatregelen binnen de EU zullen worden getroffen, zoals allerlei kwaliteits- en hygiëne-eisen waar ontwikkelingslanden nog lang niet aan kunnen voldoen. Nederland zou een voortrekkersrol kunnen vervullen in het stimuleren van de concurrentiepositie van deze landen en door de handelsbarrières voor producten met een 'toegevoegde waarde' af te schaffen. Dat betekent concreet dat derdewereldlanden ook kunnen concurreren op de wereldmarkt met bewerkte (eind)producten zoals gebrande koffie, waar nu nog enorme toeslagen op liggen om de markt en de werkgelegenheid binnen Europa te beschermen.”

NIET NEGATIEF

Meer geld en werk daar is minder geld en werk hier...

Verbeek: „Dat klopt. Daarom is het ook de taak van Nederlandse politici om zo'n proces met zo min mogelijk schokken te laten plaatsvinden, want mensen in Nederland hebben ook recht op een zorgvuldige behandeling. Maar het heeft inderdaad consequenties. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat de grote kledingindustrie verdwijnt, net als de scheepsbouw en de mijnbouw in het verleden zijn verdwenen uit Nederland. Maar als je gelooft in liberalisatie, zijn dit de consequenties.”

Jongeneel: „Ik zie het als een positief effect van globalisering dat sommige landen versneld integreren in de wereldmarkt. Als ze het alleen van onze goedgeefsheid zouden moeten hebben, had het mogelijk langer geduurd. Als dergelijke landen mee gaan doen, creëert dat een druk op het rijke noorden. Ze vragen dan niet ons geld, maar

JONGENEEL: 'WE MOETEN GEEN OVERSPANNEN VERWACHTINGEN HEBBEN, GEEN OVERSPANNEN IDEE DAT WE GODS KONINKRIJK HIER OP AARDE MOETEN VESTIGEN'

onze markten en dat is misschien ook wel net zo gezond. Jeffrey Sachs zegt: 'Het is een soort ladder: je moet landen op de eerste twee treden zien te krijgen, dan gaan ze daarna vanzelf omhoog.'”

Verbeek: „Maar bedrijven hebben dan wel de neiging om de goedkoopste landen uit te zoeken, waar de arbeidsvoorwaarden vaak slecht zijn. Ik ben een groot voorstander van kleinere lokale ondernemers in plaats van grote megaconcerns. Je kunt bijvoorbeeld als christenondernemer een partnership aangaan met een lokale ondernemer en hem ondersteunen met kennis, waarna je zijn producten hier op de markt kunt brengen.”

Jongeneel: „Ik ben niet zo negatief over die megaconcerns. Mijn indruk was in ontwikkelingslanden dat mensen juist het liefste bij die megaconcerns wilden werken. En er waren vaak goede arbeidsvoorwaarden. Bovendien moeten die bedrijven goede kwaliteit leveren en investeren ze dus in opleiding van hun werknemers, waarna ze ze ook niet zomaar meer kwijt willen.”

Verbeek: „Maar vraag dan bijvoorbeeld ook eens aan die werknemers of ze zich mogen organiseren in vakbonden. Ik vind het een beangstigend idee dat de wereld straks geregeerd wordt door een paar directeuren en aandeelhouders van grote bedrijven. Bedrijven waarin het uiteindelijk draait om maar één ding: winstmaximalisatie.”

VERBEEK: 'MENSEN LEGGEN ZICH SOMS NEER BIJ HET FEIT DÁT ER ARMOEDE IS. MAAR DE VRAAG LUIDT: IS HET JE DIEPE PASSIE - JE UITEINDELIJKE DOEL - DAT DE STROOM AANVRAGEN VOOR HULP VERMINDERT?'

Michacampagne. We moeten niet vervallen in activisme of proberen Gods Koninkrijk op aarde te vestigen, dat is allemaal waar. Maar naar mijn idee slaat die zorg wat door en is er een groot gevaar om je neer te leggen bij de status-quo.”

Jongeneel: „Tegelijk moeten we ons realiseren dat de armoedeproblematiek immens is. Het blijven vaak druppels op een gloeiende plaat. Daar moet je ook realistisch in zijn.”

Bent u in die zin enthousiast over de millenniumdoelen?

Jongeneel: „Het goede van de millenniumdoelen is dat ze een bepaalde taakstelling creëren. Dat hangt samen